

Aleksander Naumow

**Unikalne święto ku czci św. Konstantyna-Cyryla Filozofa
u katolików bułgarskich**

W kalendarzu liturgicznym bułgarskich katolików pod datą 17 listopada znajduje się unikatowe święto – Powrót relikwii św. Cyryla do Rzymu. Zostało ono wprowadzone decyzją egzarchy apostolskiego arcybp. Metodego Stratijewa¹ i odprawione po raz pierwszy w 1980 roku w cerkwi parafialnej p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego w Płowdiwie². Tekst oficjum ułożył o. Gorazd Kurtew, podówczas proboszcz w miejscowościach Jambol i Prawdino.³ W szerszym obiegu utwór znalazł się w 1985 roku, skrycie rozpowszechniony w kilkunastu maszynopisowych kopiach podczas konferencji, zorganizowanej przez Patriarchat Bułgarski z okazji 1100-lecia śmierci św. Metodego. Jedną z kopii przechowała prof. Sławija Byrlijewa, jeden z najwybitniejszych znawców problematyki cyrylo-metodiańskiej, zwłaszcza dawnych źródeł niesłowiańskich⁴ i opublikowała w 2005 roku.⁵

Wspomnienie to jest upamiętnieniem przeniesienia odnalezionych relikwii św. Cyryla z miasteczka Recanati (w Marche, niedaleko Ankony) do Rzymu. Stało się to w 1963 roku, w ramach watykańskich obchodów 1100-lecia Chrztu Słowian. Przygotowania do jubileuszu (z perspektywą kolejnego w 1969 jako rocznicą śmierci św. Cyryla) zaczęły się dwa lata wcześniej, gdy nowy sekretarz stanu Amleto Giovanni Cicognani,⁶ kardynał bazyliki San Clemente, będącej miejscem pochówku Apostoła Słowian (14 lutego 869), zlecił domikaninowi Leonardowi E. Boyle, prefektowi Biblioteki Watykańskiej, prześledzenie losów zaginionych relikwii⁷. Wyniki swoich

¹ Metody Stratijew (1916-2006) był od 1965 roku biskupem pomocniczym, a następnie od 1971 do 1995 r. egzarchą bułgarskich unitów, od 1994 z tytułem arcybiskupa. W antykatolickim procesie 1952 roku skazany na 14 lat ciężkiego więzienia, objęty amnestią w 1963 r. Brał udział w rzymskich uroczystościach 1100-lecia śmierci św. Cyryla w 1969 roku.

² С. Касапова, Пренасяне на мощите на св. Кирил, „Истина – Veritas. Издание на Католическата епископска конференция в България” бр. 13 (1323), ноември 2000, с. 1-4.

³ О. Gorazd był jednym z oskarżonych w słynnym procesie, w którym komunistyczne władze skazały na śmierć błog. błog. Eugeniusza Bosiłkowa, Kamena Wiczewa, Pawła Dżidżowa i Josafata Sziszkowa, rozstrzelanych 11 listopada 1952 r.. Prześladowany cały czas przez reżim, zmarł 29 kwietnia 2004 r. jako archimandryta.

⁴ Сл. Бърлиева, Новооткрити преписи на латински агиографски творби за Кирил и Методий в полската *Legenda aurea*. – В: Кирило-Методиевски студии. 8. София 1991, с. 264-278; eadem, Агиографските творби за св. Кирил и Методий в *Legenda aurea* на Яков Ворагински. – В: Кирило-Методиевски студии. 11. София 1998, с. 5-120; eadem, Латинско стихотворение от XII в. – още един кирило-методиевски извор, „Старобългарска литература” 30 (1998), с. 3-15.

⁵ С. Бърлиева, А. Наумов, Мощите на св. Кирил и тяхната прослава през вековете, w: Филологически изследвания в чест на Климентина Иванова за нейната 65-годишнина (= Старобългарска литература, кн. 33-34), Институт за литература – Издателски център "Боян Пенев", София 2005, с. 126-139, publikacja tekstu na stronach 140-144. Niniejsze opracowanie w dużej mierze jest repliką tej publikacji.

⁶ А. G. Cicognani (1883-1973), od początku kariery związany z Kongregacją ds. Kościołów Wschodnich, w latach 1958-1962 był kardynałem bazyliki San Clemente, sekretarzem stanu był do 1969 r..

⁷ Leonard E. Boyle (1923-1999), prefekt Biblioteki Watykańskiej w latach 1984-1997.

badania przedstawił on w maju 1963 roku na uroczystej sesji w Papieskim Instytucie Wschodnim⁸. Kontynuację bogatej, stosunkowo lepiej znanej tradycji hagiograficznej, która opisuje śmierć i pogrzeb Cyryla,⁹ stanowi pewna ilość pisanych dokumentów o przechowywaniu relikwii św. Cyryla w bazylice San Clemente. Według pasjonujących badań o. Boyle, najstarsze zachowane dziś informacje tego typu pochodzą z 1420 roku, znajdując się w przygotowanym przez N. Signorillego na polecenie Marcina V opisie Rzymu. W 1450 r. John Capgrave przygotował dla pielgrzymów swój opis rzymskich miejsc świętych i też wspominał o relikwiach św. Cyryla.¹⁰ Dalsze wzmianki pochodzą z lat 1575¹¹ i 1588¹². Następnie pojawia się w przebadanych przez o. Boyle źródłach wątek, że wraz z relikwiami Cyryla znajdują się szczątki św. Metodego, a także że Sykstus V przekazał je do przebudowywanego kościoła św. Hieronima (prawdopodobnie chodzi o fragment relikwii). Przy imionach Braci pojawiło się określenie „męczennicy”. W XVIII wieku relikwie znajdowały się wciąż w bazylice św. Klemensa¹³, aż do francuskiej okupacji miasta w 1798 r., kiedy to również ta świątynia z polecenia władz została zamknięta, przebywający w niej ojcowie dominikanie wrócili do Irlandii, a część wyposażenia wystawiono na sprzedaż. Pozwolono jednak przenieść do innych kościołów niektóre z relikwii. W ten sposób święte szczątki Apostoła Słowian trafiają 18 sierpnia 1798 r. do Santa Maria in Vallicella (zwanego Chiesa Nuova). Jak ustalił o. Boyle, 4 lipca 1799 roku przedstawiciel potężnego rodu Mattei, ks. Lorenzo Girolamo¹⁴ zabrał je z Chiesa Nuova i zatrzymał w rzymskiej rodowej posiadłości na Largo Argentina. Relikwie zostały umieszczone w nowej urnie z herbem kard. Alessandra Mattei z napisem *Ex ossibus S. Cyrilli M.* Po wygaśnięciu męskiej linii rodu Mattei spuściznę przejął ród Antici, którego siedzibą jest - także dzisiaj - Recanati. Właśnie tam odnaleziono w 1963 r. urnę z relikwiami. Kard. Cicognani w połowie lipca, tuż po wyborze i koronacji Pawła VI, uzyskał zgodę rodziny Antici Mattei na jej przekazanie. 27 października tegoż roku specjalny wysłannik Watykanu bp Andrej G.

⁸L. Boyle OP, *The Fate of the Remains of St. Cyril*, w: *Cirillo e Metodio i Santi Apostoli degli Slavi. Conferenze tenute nel Pontificio Istituto Orientale nei giorni 9-11 Maggio 1963 per commemorare l'undicesimo Centenario della Missione dei SS. Fratelli nella Grande Moravia*, PIO. Roma, 1964, 159-194.

⁹ Najważniejsze z nich to cerkiewnosłowiański *Żywot Konstantyna-Cyryla* (ŽK), grecki *Żywot Nauma*, łacińskie *Vita cum Translatione S. Clementis* (*Legenda Italica*), a także czeska tradycja, reprezentowana przez dominikanina Marcina z Opawy, czy *Legenda Moravica (Tempore Michaelis imperatoris)* i *Legenda Quemadmodum*. Polska tradycja, również dogłębnie zbadana przez prof. Byrlijewą (p. przyp. 3 i 4), zawiera nowe elementy: zabranie ciała Cyryla z San Clemente przez Metodego i powrót Metodego do Rzymu i wspólny grób w Wiecznym Mieście. Grób Cyryla jest wspomniany także we wschodnim oficjum ku jego czci, gdzie w trzecim troparionie dziewiętej pieśni kanonu mówi się o uczniach stojących wokół trumny z ciałem. Osobnym wątkiem jest obecność relikwii św. Cyryla w Czechach, a jeszcze innym przekazanie w 1835 roku palca z prawej jego dłoni do Moskwy.

¹⁰ J. Capgrave, *Ye solace of Pilgrims: a Description of Rome*, circa 1450. Ed. by C. A. Mills, London – New York 1911.

¹¹ W rękopiśmiennym *Compendio delle Chiese di Roma* kanonika od św. Marii in Cosmedin - Francesco del Sodo (zm. 1606), Rzym, S. Maria in Vallicella, MS. G. 33, f. 171^r, por. też f.197^r.

¹² P. Ugonio, *Historia delle Stazioni di Roma*, Roma 1588, p. 125.

¹³ Th. De Brugo, *Supplementum Hiberniae Dominicanae*. Kilkenny 1772, p. 847.

¹⁴ Zarówno wuj Lorenza – Luigi (1702-1758), jak i jego brat Alessandro (1744-1820) byli kardynałami, a on sam otrzymał nominację (15 kwietnia) i kapelusze (18 kwietnia) na ostatnie dni życia, zmarł bowiem 24 lipca 1833 r., kilka dni przed przydzieleniem mu tytułu.

Grutka¹⁵ przeniósł urnę z Recanati do Rzymu. W czwartek, 14 listopada 1963 r. zostały one wręczone nowemu papieżowi, a w niedzielę, 17-ego, odbyło się uroczyste złożenie ich w bazylice San Clemente, w miejscu, przygotowanym sto lat wcześniej przez Leona XIII, przy wydatnej pomocy J. J. Strossmayera, biskupa Djakova.

Rzymskie uroczystości są głównym tematem hymnograficznej kompozycji nowego bułgarskiego oficjum.¹⁶

Relikwie, „cenniejsze od pereł” (ГВ 1, Тр), to „utracona drachma” (Тр) i Bóg dopuścił, by zostały odnalezione. Ikos najpełniej przedstawia znaczenie święta:

„Kościół Boży tęsknił za tobą, święty Cyrylu, oświecicielu narodu słowiańskiego, patrząc na twój pusty grób i nie wiedząc, gdzie się znajdują twoje święte szczątki. Lecz Bóg, Któremu tyś tak gorliwie służył, raczył nam odkryć chociaż część twoich relikwii. Wielka radość ogarnęła wtedy cały słowiański świat, który zewsząd wysłał przedstawicieli, by wziąć udział w uroczystościach powrotu tych relikwii. Tak jak sobie życzył ongiś twój brat Metody, zostały one ponownie umieszczone w świątyni męczennika za wiarę w Chrystusa - papieża Klemensa, którego święte kości sam przyniosłeś do Rzymu.”

Druga stichira na „Gospodi vozzvach” ukazuje wielkie znaczenie bułgarskiej delegacji:

„Sam papież Paweł, następca Hadriana, ku powszechnej radości, wziął je i przekazał Cyrylowi, z tego co ty narodu i noszącego twe imię, i on umieścił je w górnej części świątyni Klemensa...”

Ów „сънародник и съименник“ to bp Cyryl Kurtew, jeden z trzech koncelebransów.¹⁷ Znajdując się w Rzymie relikwie Cyryla mają silniejsze oddziaływanie – dzięki temu nie jest już on bowiem tylko oświecicielem Słowian, ale staje się światłością świata całego (Свет). W trzecim sedalnym natomiast wspomina się przekazanie przez papieża Pawła VI części relikwii do Salonik do cerkwi poświęconej Braciom. Dzięki temu spełnione zostało życzenie matki, która pragnęła, by ciała jej synów spoczęły w ziemi ojczystej, ale także w sensie geograficznym relikwie znalazły się bliżej Bułgarii („по-близо до нас”).

Bułgarskiemu świętu została przypisana kategoria średnia, co w typikonie odpowiada znakowi czerwonego krzyża. Oficjum składa się z dwóch części – wieczerni (nieszpory) i jutrzni, bez rubryki mszalnej (przynajmniej w posiadanej przez nas kopii).

Wieczernia:

¹⁵ Andrew Gregory Grutka, Słowak z pochodzenia, urodzony w 1908 roku, od 1957 r. do śmierci biskup Gary, Indiana, zmarł w 1993 r. Jeden z założycieli Słowackiego Instytutu Świętych Cyryla i Metodego w Rzymie, dziś w randze Papieskiego Kolegium.

¹⁶ Служба в чест на св. Кирил – славянобългарски просветител за възоманаване връщането на мощите му в Рим. 17 ноември.

¹⁷ Cyryl Kurtew II, egzarcha bułgarskich unitów w latach 1951-1971. Brał udział w drugiej i czwartej sesji Soboru Watykańskiego.

- o na „Gospodi vozzvach“ - sześć sticher w tonie 4 i jedna na „Slava“ [ГВ 1-7] oraz stichira do MB, w tonie 8;
- o „na stichovne“ - trzy stichery z wersetami (Ps 131, 9 i 36, 30), jedna na „Slava“ oraz stichira do MB, wszystkie w tonie 8;
- o Troparion święta [Tp] i bogorodiczen, w tonie 4.

Jutrznia:

- o po obu kathyzmach - sedalne [Сед 1-2] z bogorodicznymi, w tonie 4;
- o po polijejeju wieliczanije [Вел], wersety (tzn. „psalm wybrany”, złożony z Ps 48, 2-4; 39, 10; 25, 7; 36, 30; 34,28; 8, 6; 83, 5), refren „Przybądźcie wszystkie słowiańskie narody i opiewajmy Cyryła, naszego oświeciciela od Pana”, sedalen [Сед 3] i bogorodiczen, w tonie 8;
- o antyfona 1; prokimen z wersem (Ps 48, 4-2); po Ps 50 – stichira [Ст 50], w tonie 6.
- o Specjalnego *kanonu*, zgodnie zresztą z unicką praktyką, nie ma, przewidziany jest zwykły kanon do MB, „na sześć”. Po trzeciej pieśni kolejny sedalen [Сед 4] i bogorodiczen, w tonie 8, po szóstej - kondak [Кдж], ikos [Ик], svetilen [Свет] i bogorodiczen, w tonie 2.
- o Na „chvalite“ – cztery stichery i jedna na „Slava“, w tonie 4 [Хв 1-5] oraz zamykająca stichera do MB, w tonie 6.

Śłużba chętnie korzysta z żywotowych tekstów cyklu Cyrylowego, a tylko stichery „na stichovne“, które są cytatem z ŻК, wspominają św. Metodego, wymienionego również w Хв 1 jako pomocnika przy przekładaniu ksiąg. Głównym źródłem faktografii jest dla unickiego autora ŻК, znajdujemy w oficjum całe fragmenty, przejęte z żywota. Trzy stichery „na stichovne” cytują ŻК XVIII, 16-21, następująca po nich „Slava“ – ŻК XVIII, 9-11. Inne miejsca mają jasne odwołania do hagiograficznej opowieści – i modlitwa młodego Konstantyna do św. Grzegorza Teologa (ŻК III, 17-20) i jego prośba o dar mądrości (ŻК III, 29-32 – Хв 3), i demony narysowane na drzwiach chrześcijan w Samarze (ŻК VI, 10-13 – ГВ 3), i porównanie z Dawidem z ŻК VI, 6-8 (ГВ 7), i walka z tzw. herezją trójjęzyczną (ŻК XV-XVI – Свет, Хв 2) i modlitwa przedśmiertna świętego (ŻК XVIII – **na stichovne, slava**; Хв 4). Wspomina się i wynalezienie pisma słowiańskiego (ŻК XIV, 6-14 – Кдж, Сед 1-2, Вел, Хв 1); w 1. sticherze „na chvalite” wykorzystana została informacja z Żywota prologowego (krótkiego) o czterdziestu dniach postu przed wynalezieniem alfabetu.¹⁸ Wyraźny wpływ starej hymnografii widać w Сед 4 i Хв 5. Kilkakrotnie podkreśla się, że Cyryl nieustępliwie bronił prawej wiary (правоверието), zwłaszcza jako „wykładowca, sługa i

¹⁸ А. Теодоров - Балан, Кирил и Методи. 2: Набожен помен и исторични свидетелства за Кирила и Методия, София 1934, с. 35.

uczeń” Najświętszej Trójcy i jako „czciciel” Najświętszej Bogurodzicy. W antropologicznym aspekcie warto zauważyć synergistyczną charakterystykę drogi życiowej Cyryla w ΓΒ 4:

„Kiedy Bóg kierował twoje stopy na Swoje ścieżki, ty się nie sprzeciwiałeś, lecz z radością współdziałałeś z Jego łaską.”

Treści nabożeństwa odpowiadają nowemu rozumieniu roli Świętych Braci w świecie katolickim, widocznemu w liście apostołskim Pawła VI „*Antiquae nobilitatis*” z 2 lutego 1969 r., ogłoszonemu z okazji jubileuszu 1100-lecia śmierci św. Cyryla i papieskiego wystąpienia w bazylice Św. Piotra z tej samej okazji 12 dni później.¹⁹

List Pawła VI jest bardzo zdecydowanym głosem Kościoła rzymskiego w obronie zniewolonych narodów i Kościołów słowiańskich, z wyraźnym poparciem dla niepodległościowych dążeń, brzmiący mocno zwłaszcza po wydarzeniach 1968 roku. Papież podkreśla blask starożytnej świetności Słowian, stwierdza, że to Bracia włączyli Słowiańszczyznę do Kościoła powszechnego i dali początek słowiańskiej nauce i kulturze. To oni połączyli świat łaciński z greckim. „Jest rzeczą udowodnioną i żaden uczony temu nie zaprzecza, że kultura i cywilizacja narodów wzięła początek od dwóch Braci Sułuńskich” – stwierdza papież. Sam moment powstania słowiańskiej kultury to modlitwa Cyryla do tronu Bożej Mądrości przez przystąpieniem do przekładania Ewangelii (ŻK XIV, 13-14). Sława narodów słowiańskich bierze się z umiejętności powiązania „odziedziczonej wiary z bogactwem nauki i sztuki oraz z kulturą umysłową”. Głoszona przez Braci jedność Kościoła, pielęgnowana przez katolickie i grekokatolickie narody słowiańskie, stać się powinna sztandarem, „w blasku którego pozostałe narody otworzą się na jedność w Ewangelii pokoju”.

„Bądźcie też pewni – podkreśla z mocą Paweł VI – że narodów, które zdobyły kulturę i cywilizację dzięki głoszeniu im Ewangelii, nie można powstrzymać, by wiedzione tajemnym instynktem nie zabiegały o zbawcze słuchanie Słowa Bożego i o dawną godność przodków”.

W wygłoszonej 14 lutego homilii, papież podkreślił znaczenie czci oddawanej Braciom przez chrześcijan obu denominacji, elementów łączących katolików i prawosławnych jest bowiem więcej niż różnic. Znaczenie Świętych Braci dla Słowian dotyczy nie tylko życia religijnego, lecz „także całej historii kulturalnej i społecznej”. Narody słowiańskie odznaczają się przywiązaniem do takich wartości, jak prawda, sprawiedliwość, wolność i pokój; to także jest spuścizna cyrylometodiańska i należy ją przywrócić – wolność religijną, wartości transcendentne, sprawiedliwość jednaką dla wszystkich, pokój religijny i społeczny. Dlatego przykład Cyryla i Metodego może i powinien stanowić wzór w walce o zachowanie chrześcijańskich ideałów zwłaszcza tam, gdzie one są

¹⁹ Acta Apostolici Sedis 61/1969, pp. 137-149, 182-187. Polskie przekłady w: Cyryl i Metody Apostołowie i Nauczyciele Słowian. Studia i dokumenty. Cz. 2: Dokumenty. Red. J.S. Gajek MIC, L.Górka SVD, Lublin 1991, s. 137-146, 182-187.

zagrożone, pomóc w procesie narodowego i religijnego odrodzenia zniewolonych narodów, w dziele przywracania starodawnych wartości.

Najwyraźniej oficjum powstało za czasów Pawła VI, przed wstąpieniem na stolicę Piotrową Jana Pawła II, którego realizowany od początku program dowartościowywania słowiańskiej tradycji chrześcijańskiej, zarówno zachodniej, jak i wschodniej, na pewno by znalazł odbicie w warstwie ideologicznej oficjum.

Służba jest nastawiona na „nową drogę Ewangelii”, odmienną od dotychczasowych „wydeptanych traktów” (XB 2). Ideą Cyryla za życia było odrzucenie tego, co ziemskie i przemijające, by całym sobą oddać się temu, co niebiańskie i wieczne (ГВ 6). Nie znaczący to jednakże pogardy dla świata, a przede wszystkim braku zainteresowania bliźnim. Dlatego i my, powiada bułgarski hymnograf, dążąc do Królestwa Bożego, pragnąc niebiańskiej Prawdy i Sprawiedliwości musimy okazywać miłość braterską tym, którzy potrzebują pomocy (ГВ 5, por. XB 2). Ciemnota i bezbożność, tak boleśnie obecne w czasach powstawania oficjum, są przedstawione jako dwa sposoby walki z Cyrylowym dziedzictwem. Święty jednakże może przyczynić się do wzrostu wiary, pomóc błakającym się w mroku, ochronić dusze wiernych przed „fałszywymi i złośliwymi demonami”, wyprowadzić z cienia na światłość Chrystusowej wiary. Konstantyn-Cyryl pokazał, że nie ma nic słodszy nad to, by żyć albo by umrzeć za Przenajświętszą Trójcę, co w ustach uczestnika procesu antywatykańskiego brzmi szczególnie znacząco. Relikwie złożone w Rzymie stają się dla katolików w socjalistycznym kraju „przystanią w burzliwym życiu”, stwarzając okazję do umacniającego kontaktu: „będziemy pielgrzymować do nich, by nabierać sił do służenia Bogu według twojego przykładu” (Ст 50, por. Сед 1, ГВ 5-6). Do tego jest niezbędna ochrona sakralności samego alfabetu, bowiem został on darowany przez Boga i ma służyć Boskim sprawom i nie powinien być wykorzystywany „do niecznych celów, sprzecznych z twoim pragnieniem i dziełem naszego zbawienia” (Сед 2). Św. Cyryl jest też symbolem słowiańskiej wspólnoty i wzajemności: czczą go „wszystkie ludy słowiańskie”, bowiem „otworzył nam oczy ducha, byśmy poznali i pokochali Boga, a naszym sercom pozwolił w wolności sycić się Bożą nauką i świętymi księgami” (ГВ 1). Dzieło Świętych Braci nie straciło swojej aktualności:

„twoje przepowiadanie także dziś rozlega się wśród narodów słowiańskich, które uczynionym przez ciebie piśmiennictwem wysławiają twoją pamięć i wielbią Boga” (Сед 4).

Ale słowiański aspekt nie przesłania charakteru ogólnochrześcijańskiego:

„Zgromadzeni by uczcić przeniesienie twoich relikwii, święty Cyrylu, zanosimy przed Boga twoją przedśmiertną modlitwę i mówimy: Daj wzrastać Twojemu Kościołowi, Panie, i uczyn go pełnym. Połącz wszystkich we wspólnocie ducha, powołaj naród wybrany, jednomyślny w Twej wierze prawdziwej i w wyznawaniu prawym i technij w serca ludzi słowo Twojej nauki. Pokieruj nimi swą

krzepką prawicą, osłoń cieniem skrzydeł swoich, aby wszyscy oddali chwałę i cześć Imieniu
Twojemu - Ojcu, Synowi i Świętemu Duchowi. Amen.”²⁰

²⁰ Modlitwa przedśmiertna zawiera jeszcze aktualne w momencie tworzenia oficjum słowa o wybawieniu trzody „od wszelkiej nieprawości bezbożników i pogan, którzy bluźnią przeciwko” Bogu, ale o. Gorazd jednak je opuścił.